

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA  
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**FARG‘ONA DAVLAT TEXNIKA UNIVERSITETI**  
**“GLOBALLASHUV SHAROITIDA YOSHLAR MA’NAVIYATI”**  
**RESPUBLIKA MIQYOSIDAGI ILMIY VA ILMIY – TEXNIKAVIY**  
**ANJUMANI MATERIALLARI**

**(2 - to‘plam)**

**2026-yil 21-22 may**



**Farg‘ona - 2026**

**“Globallashuv sharoitida yoshlar ma’naviyati”** mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari to‘plami.

2026-yil 21-22 may kunlari Farg‘ona davlat texnika universitetida **“Globallashuv sharoitida yoshlar ma’naviyati”** mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman bo‘lib o‘tdi.

Ushbu to‘plamda xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari o‘rin olgan. To‘plamda oliy va o‘rta ta’lim muassasalari, ilmiy tekshirish institutlari, Jadidlarning ilmiy-pedagogik merosini o‘rganishga bag‘ishlangan ilmiy izlanish natijalari keltirilgan.

#### **Konferensiyaning tashkiliy qo‘mitasi:**

Tojiyev R.R. – tashkiliy qo‘mita raisi, Farg‘ona davlat texnika universiteti rektori, texnika fanlari doktori, professor;

Davlyatov Sh.M. – FDTU tashkiliy qo‘mita raisi o‘rinbosari, II va IB prorektori, t.f.f.d., (PhD);

Jaxongirov I.J. – FDTU O‘IB prorektori, iqtisod fanlari doktori (DSc), dotsent;

Salimov A.A. – FDTU MIIB prorektori, i.f.f.d. (PhD);

Dexqonov Sh. - FDTU YMMMIB 1-prorektor, i.f.f.d. (PhD);

Igamberdiyev B.G. – FDTU IPKT bo‘limi boshlig‘i, t.f.f.d. (PhD), dotsent.

Abduxalilov B. K. – FDTU Yengil sanoat texnologiyalari fakulteti dekani, t.f.f.d, (PhD).

Nuriddinov M. – FDTU hodimlar kasaba uyushmasi qo‘mitasi raisi.

Kamilov A.A. – FDTU “Ijtimoiy fanlar va sport” kafedrasida mudiri, t.f.n.;

Obidova G. – FDTU “Tillarni o‘rgatish” kafedrasida mudiri, f.f.d.;

Tuxtarov I. M. – FDTU “Ijtimoiy fanlar va sport” kafedrasida dotsenti, f.f.n.;

Kochkorova G.D. - FDTU “Ijtimoiy fanlar va sport” kafedrasida dotsenti, f.f.n.;

Rustamov I.A. - FDTU “Ijtimoiy fanlar va sport” kafedrasida dotsenti, f.f.n.;

Tishabayeva I. - FDTU “Ijtimoiy fanlar va sport” kafedrasida dotsenti, t.f.n.;

Xonqulov Sh.X. - FDTU “Ijtimoiy fanlar va sport” kafedrasida katta o‘qituvchisi, t.f.f.d. (PhD);

Abdurahmonov G‘.Z. - FDTU “Ijtimoiy fanlar va sport” kafedrasida katta o‘qituvchisi, f.f.f.d. (PhD);

Abduxamidov I.A. - FDTU “Ijtimoiy fanlar va sport” kafedrasida katta o‘qituvchisi, f.f.f.d. (PhD);

### **Konferensiyaning tashkiliy qo‘mitasi:**

Farxodjonova N. - FDTU “Ijtimoiy fanlar va sport” kafedrası katta o‘qituvchisi, f.f.f.d. (PhD);

Mirzayev A.A. - FDTU “Ijtimoiy fanlar va sport” kafedrası katta o‘qituvchisi, f.f.f.d. (PhD);

Raximov I.A. - FDTU “Ijtimoiy fanlar va sport” kafedrası katta o‘qituvchisi, s.f.f.d. (PhD);

Sodiqov S. - FDTU “Ijtimoiy fanlar va sport” kafedrası katta o‘qituvchisi, f.f.f.d. (PhD);

Boykuziyava R.K. - FDTU “Ijtimoiy fanlar va sport” kafedrası assistenti,

Maxmudova A.N. - FDTU “Ijtimoiy fanlar va sport” kafedrası assistenti, t.f.f.d. (PhD);

Umrzaqov A. - FDTU “Ijtimoiy fanlar va sport” kafedrası assistenti, f.f.f.d. (PhD);

Abdugapparov A.M. - FDTU “Ijtimoiy fanlar va sport” kafedrası katta o‘qituvchisi;

Ergashov U. O. - FDTU “Ijtimoiy fanlar va sport” kafedrası katta o‘qituvchisi;

Kadirova D. - FDTU “Ijtimoiy fanlar va sport” kafedrası katta o‘qituvchisi;

Otaxonova Z. - FDTU “Ijtimoiy fanlar va sport” kafedrası katta o‘qituvchisi;

Tishabayeva L.A. - FDTU “Ijtimoiy fanlar va sport” kafedrası katta o‘qituvchisi;

Urinbayeva M.S. - FDTU “Ijtimoiy fanlar va sport” kafedrası katta o‘qituvchisi;

**Mazkur to‘plamga kiritilgan materiallarning mazmuniga hamda tanqidiy fikr-mulohazalarga mualliflarning o‘zlari shaxsan mas‘uldirlar.**

fundamental huquq bo‘lib, u jamiyatning barqaror va xavfsiz kelajagini ta’minlovchi asosiy omildir.

#### **Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.**

1. Prensky, M. (2001). *Digital Natives, Digital Immigrants. On the Horizon.*
2. Twenge, J. M. (2017). *iGen: Why Today's Super-Connected Kids Are Growing Up Less Rebellious... Atria Books.*
3. Small, G., & Vorgan, G. (2008). *iBrain: Surviving the Technological Alteration of the Modern Mind. Collins.*
4. Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2015). *Bullying Beyond the Schoolyard: Preventing and Responding to Cyberbullying. Corwin.*
5. World Health Organization (WHO). (2011). *Psychological First Aid: Guide for Field Workers..*
6. Hobbs, R. (2010). *Digital and Media Literacy: A Plan of Action. Aspen Institute.*
7. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni. "Kiberxavfsizlik to‘g‘risida", 15.04.2022 yildagi O‘RQ-764-sonli.
8. UNICEF. (2017). *The State of the World’s Children: Children in a Digital World..*
9. eSafety Commissioner (Australia). (2021). *Safety-by-Design: Global Assessment and Guidelines..*
10. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni. "Bolalarni ularning sog‘lig‘iga zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilish to‘g‘risida", 08.09.2017 y..
11. Kashibadze, A. G. (2020). *Psixologiya kiberprostranstva..*
12. Livingstone, S. (2016). *The Class: Living and Learning in the Digital Age. New York University Press.*
13. *Online Safety Act (UK). (2023). platform liability and child protection standards.*
14. Vafoyev, B. (2023). *Huquqbuzarliklar profilaktikasida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish.*

## **PSIXOLOGIK REZILYENTLIKNING RIVOJLANISH MEXANIZMLARI: BOLALIK VA O‘SMIRLIK DAVRI**

**Shavkatov Shaxboz Shavkatovich**

**O‘zbekiston Respublikasi Kriminologiya ilmiy tadqiqot instituti  
ilmiy xodim-tadqiqotchi**

**E-mail: shavkatovshaxboz910@gmail.com**

Zamonaviy rivojlanish psixologiyasi va psixopatologiyasining eng dolzarb muammolaridan biri — shaxsning og‘ir hayotiy vaziyatlar, distress va ijtimoiy-ekologik inqirozlarga (shu jumladan, migratsiya, ijtimoiy izolyatsiya va oilaviy transformatsiyalarga) samarali moslashish qobiliyatini tadqiq etishdir. Ushbu fenomen ilmiy adabiyotlarda "psixologik rezilyentlik" (psychological resilience) deb nomlanib, u shaxsning deterministik stressorlar ta’sirida o‘z ruhiy salomatligi va funktsionalligini saqlab qolish, hattoki inqirozdan so‘ng ijobiy o‘sishga (post-traumatic growth) erishish dinamikasini ifodalaydi [8, 28-b.].

Bolalik va o‘smirlik davrlari rezilyentlikning neyrobiologik va psixologik poydevori shakllanadigan eng kritik progressiv bosqichlar hisoblanadi [10, 548-b.]. Zero, aynan shu ontogenetik davrlarda bosh miya prefrontal qobig‘ining shakllanishi, emotsional regulatsiya tizimlarining mofizatsiyalashuvi va ijtimoiy kognitsiya tizimi tarkib topadi [7, 339-b.]. Ushbu maqolaning maqsadi — bolalik va o‘smirlik davrida

psixologik rezilyentlikning rivojlanish mexanizmlarini tizimli va tarkibiy yondashuvlar asosida tahlil qilish, shuningdek, zamonaviy murakkab ijtimoiy sharoitlarda ushbu xususiyatni rivojlantirish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat.

### Rezilyentlikning Rivojlanish Mexanizmlari va Tizimli Yondashuv

Rezilyentlik individual-tipologik xususiyat emas, balki shaxs va uning mikromuhiti o'rtasidagi dinamik o'zaro ta'sir jarayonidir. Urie Bronfenbrennerning bioekologik modeliga tayangan holda, bolalik va o'smirlik davridagi rezilyentlikni mikrotizim (oil, maktab) va makrotizim (madaniy qadriyatlar, ijtimoiy institutlar) darajasidagi himoya omillarining (protective factors) uyg'unligi sifatida qarash lozim [3, 84-b.].

#### 1. Bolalik Davrida Rezilyentlik va Emotsional Bog'lanish (Attachment Theory)

Bolalik davrida rezilyentlik mexanizmlarining determinanti — ota-ona (yoki ularning o'rnini bosuvchi shaxs) bilan o'rnatilgan emotsional bog'lanish sifati hisoblanadi. John Bowlby tomonidan asos solingan va keyinchalik Mary Ainsworth tomonidan rivojlantirilgan bog'lanish nazariyasiga ko'ra, xavfsiz bog'lanish (secure attachment) bolada dunyoga nisbatan fundamental ishonch va ichki barqarorlik hissini (secure base) yaratadi [2, 122-b.; 1, 95-b.].

- Neyrobiologik mexanizm: Xavfsiz bog'lanish gipotalamo-gipofizar-adrenal (HPA) tizimining reaktivligini pasaytiradi, natijada kortizol (stress gormoni) sekresiyasi barqarorlashadi [7, 341-b.].

- Psixologik mexanizm: Neyrobiologik barqarorlik bolaga tashqi affektiv ta'sirlarni jilovlash va hissiy kechinmalarni verbalizatsiya qilish imkonini beradi. Aksincha, xavfsiz bo'lmagan (haddan tashqari xavotirli yoki chetlanuvchi) bog'lanish bolalikdagi stressorlar ta'sirida rezilyentlik potensialini keskin pasaytiradi [1, 142-b.].

#### 2. O'smirlik Davrida Identitet va Rezilyentlik Integratsiyasi

O'smirlik davriga kelib, rezilyentlik mexanizmlari kognitiv va ijtimoiy qayta qurish bosqichiga o'tadi. Erik Eriksonning psixosotsial rivojlanish nazariyasiga binoan, ushbu davrning markaziy inqirozi "Identitet va rollar chalkashligi" (Identity vs. Role Confusion) hisoblanadi [4, 128-b.]. O'smirning o'z "Men"ligini anglashi, qadriyatlar tizimini shakllantirishi va ijtimoiy guruhlarda o'z o'rnini topishi uning psixologik rezilyentligini bevosita belgilaydi [10, 552-b.]. Ayniqsa, migratsiya sharoitida (masalan, ota-onaning mehnat migratsiyasida bo'lishi yoki oilaning ko'chishi) o'smir akkul'turatsiya stressiga duch keladi [9, 260-b.]. Bu vaziyatda rezilyentlik identitetning egiluvchanligi (identity flexibility) va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimining mavjudligi hisobiga ta'minlanadi [8, 29-b.; 9, 264-b.].

#### Rezilyentlikning Fundamental Komponentlari Tahlili

Ilmiy tadqiqotlar va empirik ma'lumotlar (masalan, Ann Masten va Ann S. Masten tadqiqotlari) rezilyentlikning bolalik va o'smirlikda 4 ta asosiy tayanch ustunini ajratib ko'rsatadi:

<b>Komponent</b>	<b>Psixologik Mazmuni va Vazifasi</b>	<b>Rivojlanish Davri</b>
<b>Emotsional regulatsiya</b>	Hissiyotlarni nazorat qilish, stressli affektlarni konstruktiv boshqarish,	Ilk va o'rta bolalik

<b>Komponent</b>	<b>Psixologik Mazmuni va Vazifasi</b>	<b>Rivojlanish Davri</b>
	impulsivlikni jilovlash [6, 112-b.].	
<b>Muammolarni hal etish</b>	Kognitiv moslashuvchanlik (cognitive flexibility), muqobil yechimlarni qidirish, rejalashtirish [10, 546-b.].	O'рта bolalik va o'smirlik
<b>Ijtimoiy kompetensiya</b>	Empatiya, effektiv kommunikatsiya, tengdoshlar va kattalar bilan ijobiy munosabat o'rnatish [9, 258-b.].	O'smirlik davri
<b>Kelajakka yo'naltirilganlik</b>	Hayotiy maqsadlar mavjudligi, optimizm, o'z kuchiga bo'lgan ishonch (self-efficacy) [5, 230-b.].	O'smirlik davri

Aynan ushbu komponentlarning o'zaro integratsiyasi bolada va o'smirda "oddiy sehr" (ordinary magic) deb ataladigan, ya'ni favqulodda vaziyatlarda ham normal adaptatsiya ko'rsatish tizimini ishga tushiradi [5, 228-b.; 6, 15-b.].

#### Ilmiy-Amaliy Takliflar

1. "Xavfsiz maktab va rezilyent o'smir" dasturini joriy etish: Umumta'lim maktablaridagi inspektor-psixologlar va amaliyotchi psixologlar faoliyatiga o'smirlarning emotsional regulyatsiyasi va kognitiv moslashuvchanligini oshirishga qaratilgan trening dasturlarini (masalan, *Penn Resiliency Program - PRP* analogini) integratsiya qilish [5, 232-b.] va [8, 31-b.]

2. Migrantlar farzandlari uchun maxsus monitoring tizimini yaratish: Ota-onasi uzoq muddatli mehnat migratsiyasida bo'lgan bolalar va o'smirlarning ijtimoiy-psixologik holatini baholash, ularda yuzaga keladigan identitet chalkashliklari va depressiv holatlarning oldini olish uchun "Mahalla yettiligi" va maktab psixologlari hamkorligida doimiy qo'llab-quvvatlash guruhlarini tashkil etish [9, 268-b.].

3. Ota-onalar uchun "Pozitiv ota-onalik va xavfsiz bog'lanish" platformasini ishlab chiqish: Yosh oilalar va ota-onalar o'rtasida bolaning erta yoshidan boshlab xavfsiz emotsional muhit yaratish ko'nikmalarini shakllantiruvchi raqamli resurslar va hududiy psixologik maslahatxonalarini ko'paytirish [1, 215-b., 2, 385-b.].

Olib borilgan ilmiy-nazariy tahlillar shuni ko'rsatadiki, bolalik va o'smirlik davrida psixologik rezilyentlik statik individual xususiyat yoki tug'ma berilgan invariant reaktivlik emas, balki endogen (neyrobiologik, kognitiv) va ekzogen (oilaviy dinamika, ijtimoiy muhit) omillarning deterministik sintezidan iborat dinamik jarayondir. Tizimli yondashuv prizmasidan qaraganda, bolalik davrida xavfsiz bog'lanish orqali poydevori qo'yiladigan affektiv va emotsional regulyatsiya mexanizmlari shaxs gomeostazini ta'minlovchi ilk psixologik qalqon hisoblanadi. O'smirlik davriga kelib esa, ushbu arxitektura tubdan kognitiv va ijtimoiy qayta qurish bosqichini boshdan kechiradi hamda mustahkam shaxsiy identitet, kognitiv egiluvchanlik va ijtimoiy kompetensiya bilan boyiydi. Tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, rezilyentlikning tarkibiy komponentlari bo'lgan emotsional barqarorlik, muammolarni kognitiv hal etish va kelajakka yo'naltirilganlik fiksatsiyalashgan

simptomlar yig'indisi bo'lmay, mikrotizim va makrotizim o'rtasidagi ijobiy korrelyatsiya natijasida kompensatorlik funksiyasini bajaradi. Migratsiya inqirozlari, ijtimoiy izolyatsiya va texnologik transformatsiyalar kuchaygan zamonaviy global dunyoda o'smirlarning moslashuvchanligini va akkul'turatsiya stressiga chidamliligini oshirish nafaqat individual psixologik salomatlikni saqlash, balki makro-ijtimoiy barqarorlik va kriminogen xavf-xatarlarning oldini olishning ham fundamental kafolatidir.

Xulosa qilib aytganda, bolalar va o'smirlarda stressga qarshi barqarorlik mexanizmlarini shunchaki individual darajada emas, balki oila, maktab va mahalla institutlarining ijtimoiy arxitekturasini sinxronlashtirgan holda tizimli shakllantirish davlat va jamiyat oldidagi strategik va preventiv vazifalardan biri bo'lib qoladi. Kelgusi amaliy tadqiqotlar aynan lokal va regional xususiyatlarni (masalan, o'zbek oilalaridagi mikromuhit dinamikasini) hisobga olgan holda milliy rezilyentlik modellarini ishlab chiqishga qaratilishi lozim.

#### ***Adabiyotlar ro'yxati.***

1. Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E., & Wall, S. N. (2015). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. Routledge. [ISBN: 978-1138856011]
2. Bowlby, J. (2008). *Attachment and Loss: Vol. 1. Attachment*. Basic Books. [ISBN: 978-0465005437]
3. Bronfenbrenner, U., & Morris, P. A. (2006). *The bioecological model of human development*. *Handbook of Child Psychology, Vol. 1*. Wiley. [DOI: 10.1002/9780470147658.chpsy0114]
4. Erikson, E. H. (1994). *Identity: Youth and crisis*. W. W. Norton & Company. [ISBN: 978-0393311440]
5. Masten, A. S. (2001). *Ordinary magic: Resilience processes in development*. *American Psychologist*, 56(3), 227–238. [DOI: 10.1037/0003-066X.56.3.227]
6. Masten, A. S. (2014). *Ordinary magic: Resilience in development*. Guilford Press. [ISBN: 978-1462523719]
7. Rutter, M. (2012). *Resilience as a dynamic concept for pathogenesis and intervention*. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 53(4), 336–344. [DOI: 10.1111/j.1469-7610.2012.02528.x]
8. Southwick, S. M., Bonanno, G. A., Masten, A. S., Panter-Brick, C., & Yehuda, R. (2014). *Resilience definitions, theory, and challenges: interdisciplinary perspectives*. *European Journal of Psychotraumatology*, 5(1), 25338. [DOI: 10.3402/ejpt.v5.25338]
9. Ungar, M. (2013). *Resilience after maltreatment: The importance of social architecture*. *British Journal of Social Work*, 43(2), 255–273. [DOI: 10.1093/bjsw/bcs121]
10. Luthar, S. S., Cicchetti, D., & Becker, B. (2000). *The construct of resilience: A critical evaluation and guidelines for future work*. *Child Development*, 71(3), 543–562. [DOI: 10.1111/1467-8624.00164]